

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ביטויים מעולם הקבלה בלשונו

הספירות ושמותיהן

הצירוף עשר ספירות, הידוע כל־כך מספרות הקבלה, מופיע לראשונה בספר יצירה, באותו טקסט עברי קדום (מהמאה 3—6 לספה"נ), שסתומותיו המרובות זכו לספרות פרשנית עשירה. שם נאמר (משנה י'): „עשר ספירות בלימה ועשרים ושתים אותיות יסוד...“, ובמקום אחר (משנה ד): „עשר ספירות בלימה נעוץ סופן בתחילתן ותחלתן בסופן כשלהבת קשורה בגחלת...“ — וכוונת ספירות בו לספירות (ספירה), כלומר למספרים קמאיים, המצטרפים עם כ"ב האותיות ליסודות ההוויה¹.

בתורת הקבלה לא נשארו הספירות במשמעות זו. אלא נתמלאו תוכן אחר. עיקר משמעותו הקבלית של הביטוי היה השלבים השונים של אצילות האל המתעלם („אין־סוף“), המגלים את הכוחות הגנוזים ואת המידות השונות, שעל־ידם פועל האל את כל פעולותיו... עשרה שלבים אלה הם החיים הגנוזים של האלוהות². הספירות הן איפא כוחות נאצלים מאין־סוף, ולעולם מספרן עשר³. ואלו הן: כתר, חכמה, בינה (הספירות העליונות), גדולה (נקראת גם חסד), גבורה (נקראת גם דין), תפארת (נקראת

1. עי' סברו של י' תשבי ב„משנת הזוהר“, עמ' קלא.

2. על פי סיכומי של ג' שלום ב„שבתי צבי“, עמ' 12.

3. עי' למשל ב„פרדס רימונים“ להרמ"ק: „ידוע ומפורסם כי

גם רחמים). נצח, הוד יסוד, מלכות⁴ (ארבע הספירות האחרונות הן הספירות התחתונות, לפי אחת החלוקות המקובלות).

ספרות הקבלה מראשיתה ועד ימינו מלאה תיאורים על עשר הספירות, ונסתפק כאן בהדגמת שימוש של מונח זה ממקורות קדומים בלבד⁵. הרמב"ן כותב בפירושו לתורה: "מלת בראשית תרמו כי בעשר ספירות נברא העולם ורמו לספירה הנקראת חכמה (בר' א, א); וכן הריקנטי בפירושו לתורה: "כי מלת ראשית רומזת לחכמה העליונה... היא הספירה השנייה הנאצלת מן הספירה הראשונה (בר', דפוס לבוב דף א ע"א); וב"עבודת הקודש" לר' מאיר אבן גבאי אנו קוראים "בסוד יחוד עשר ספירות שנתחייבו ליחד את כלן...". (היחוד ג')⁶.

מונח קבלי מובהק זה נתגלגל גם אל לשון הספרות העברית החדשה, ועד ללשון הכתיבה העיונית של ימינו הגיע. הנה אצל מנדלי נרמז מקורו הקבלי של הביטוי מסביבתו, גם אם נתגוונה משמעותו גיוון אירוני: "יפה

בדבר מנין הספירות... הסכימו סה אחד היותם עשר ואין בדבר זה מחלוקת כלל" (שער א, פרק א).

4. שמות אלי מיוסדים על זה"א כט יא.

5. בזוהר אין המונח ספירות, ובאים במקומו כינויים שונים,

אבל שמות הספירות שכיחים בו מאוד: בתיקוני זוהר כבר נמצאת גם ספירה: "...שכינתיה כלילא מעשר אמירן... דכל ספירה וספירה נטועה ביה" (תקון סו, מהד' מרגליות דף צח ע"א).

6. מובא בבכ"יהודה 4159, ערך ספירה.

כוחה [של חכירת היי"ש] בשביל התפשטות מקום ממשלתה...
 ובשביל ריבוי צינורות השפעה שלה לאלפי משרתיה עושי
 רצונה בספירות עליונות ותחתונות, ושמהם יתמשך שפע של
 מחיה לפועלים ולאומנים ולחנוונים ולרוכלים... (בעמק
 הבכא, כל כתבי מנדלי, עמ' רלג), ומבקריו של מנדלי טוען
 כנגדו, "כי בכלל לא נכנס לספירה זו שבה נבדלו חסידים
 ממתנגדים" (א' קריב "אדברה וירוח לי", עמ' 13). ואולי אין
 זה מקרה, שמעתק המשמעות, שמקורו באירוניה של סופר,
 הביא במשך הזמן למשמעות חדשה של קבע בביטוינו, עד
 שספירה מציינת היום שכבה בחברה או במציאות כולה.
 אפשר שפעלה כאן המלה היוונית ההומופונית כמעט,
 sphaera) sphaira (בלטינית), שציינה בתחילה את הגלגלים,
 וביניהם את כדור הארץ, ועברה גם היא בשפות האירופיות
 השונות גלגולי משמעויות, עד שהגיעה לציון תחום פעולה,
 אזור השפעה (כך באנגלית, בצרפתית, בגרמנית). על כל
 פנים ספירה במשמעות חדשה זו היא חלק מאוצר לשונו של
 המשכיל העברי בימינו, ושכיחה היא בלשון הכתיבה הבינונית:
 "אבל הבחנות מוסריות דקות בספירות העליונות אין בהן
 כדי להשפיע על המוני בני אדם ולעצב את חייהם" [ספירה =
 שכבה חברתית]; "גם היצר האסתטי הוא שורשי... הוא
 פועל יום-יום בספירות רבות" [ספירה = תחום פעולה]
 (י' קויפמן, מולד מס' 107—108, עמ' 248); "... הגוף
 והנפש... באים מספירות שונות של המציאות הקוסמית"
 (ש"ב אורבך, גוילין 5, עמ' 61).

לא המונח הכולל ספירה בלבד חדר אל לשונו הכללית

העברית, אלא גם שמות הספירות. שמות אלו חזרו כאן אל משמעותן הראשונה, ויש שסימנים מיוחדים בהם צריכים להעיד על מוצאם הישיר מן הקבלה, כדי שלא נראה בהם גלגולים מלשון המקרא. כך במשפט „היא הייתה כולה חסד וגבורה ותפארת“ (י' קויפמן, שם) רומז השם חסד בלבד על המקור הקבלי, שכן גבורה ותפארת יכלו להתגלגל אל המשפט גם מספר דה"י במישרין.

בירושת העברית המודרנית בפרשת הספירות יש גם תכונה נוספת, הראויה לעיון. בתורת הספירות של הזוהר נרמז הרעיון, שהספירות משתקפות זו בזו, כאילו הן אספקלריות זו לזו. הזוהר רומז כאן לדעה, שעלתה תחילה בבית מדרשו של ר' יצחק סגי נהור⁷ ונתפתחה בהרחבה בקבלה של הרמ"ק. על פי עיקרון זה יש מאה בחינות לספירות בהשתקפויותיהן ההדדיות זו בזו: כתר שבחכמה, כתר שבבינה, וכיוצא בזה.

ומתוך שנמצאה התאמה בין הספירות שבקבלה ובין ספירה שבלשון חז"ל⁸, היא ספירת העומר (ספירה — ספירה), הותאמו הבחינות השונות של שבע הספירות התחתונות („ספירות הבניין“, כלומר הספירות המשתתפות בבניית העולם) לכל יום מימי הספירה. בתפילה הנאמרת אחר הברכה על ספירת העומר ואחר מניית היום (בנוסח ספרד) אנו מוצאים: „... ובכן יהי רצון מלפניך... שבזכות ספירת העומר שספרתי

---

7. תשבי, משנת הזוהר, עמ' קנא.

8. הש' ספרא, אמור פרק יב; וכן את ההבאות בבן־יהודה

יתוקן מה שפגמתי בספירה חסד שבחסד (גבורה שבחסד, תפארת שבחסד, נצח שבחסד, הוד שבחסד, יסוד שבחסד, מלכות שבחסד — וכן בשאר הספירות) ואטהר ואתקדש בקדושה של מעלה וכו'".

ממקור עממי זה של התפילה עברה אל לשוננו החדשה הנוסחה, שבה מצרפים את שמותיהן של שתי ספירות זו לזו ע"י סימן הזיקה ש- הצמודה אל ב- : (ספירה א') שב(ספירה ב'). ונמצא שהנוסחה נתקבלה בעברית החיה, בלשון הבינונית ובלשון הגבוהה כאחד — ותמיד אגב החזרת משמעותן הראשונה, הפשטנית לשמות הספירות — ומעט הדוגמאות מן הספרות והעיתונות יוכיחו: "אנו רוצים נצח-בגוף, נצח-בארץ, נצח-בהוד-כתר..." (א"צ גרינברג) — תוך שילוב משולש של הספירות זו בזו ותוך ויתור על סימן הזיקה ש-⁹. בספר הלימוד על שירת ביאליק קרא מ' הלמן לפרק על "מתי מדבר" בשם תפארת שבגבורה¹⁰. "את ההוד שבגבורת היהודי... נחל כרמי ממשפחת המיסדים" כותבים בעלונו של ארגון חברי ההגנה, סניף ירושלים, עלון 13, עמ' 5 — כשנפרצת הנוסחה ע"י העמדת שם הספירה השנייה בצורת הנסמך.

---

9. "... והעליתי אותן [את המחשבות] לבחינה עליונה, לאצילות החכמה" ... (הדום וכסא, פרשה ראשונה, תאריך 23.4.58) — בקטע זה של עגנון נרמזת השתקפות ארבעת העולמות: אצילות, בריאה, יצירה, עשייה בכל אחת מהספירות, כפי שמלמדת תורת האר"י.

10. בפואימה עצמה תוזרים שמות של ספירות לא מעט: "ניחת מפני הוד השלוה ותפארת העוז המתנמנם", "... מתבונן לרעם גבורתו", "... ובחרת מלכותו יתרחק".

”ד”ר גולדמן מצדיק במפורש את המשך קיומה של ה”גלות” ואינו רואה בכך פגימה בנצח-שבנצח של התנועה הציונית כולה” (עין בעין, 28.3.58).

הנוסחה שלפנינו הגיעה כבר לידי הפקעה גמורה מצמידותה לשמות של ספירות, עד שאנו מוצאים שמות אחרים במקומן עם שמירה על המבנה ועל המקצב של הנוסחה: ”ח”כ רובין התחמק מתוך חוצפה שבקדושה מקריאת ביניים שלי” (”פניני אשכול”, דברים מפי שר האוצר בכנסת, מובאים ב”מעריב”, 23.1.1958). הפקעה זו מעצם טבעה פותחת פתח לשימושים אירוניים, אפילו היו השמות המחליפים את הספירות שמות ניטראליים לגמרי.

אבא בנדויד

שתי תשובות למורי ניקוד וכתוב

(בשולי חוברת צ”ו: ”כתיב מלא החל מכיתה א”)

הערת המערכת:

קונטרסו של א’ בנדויד עורר תגובות בעל פה, תגובות של מורים ושל מדקדים בעיקר. לפי שעה לא באו תגובות אלו לידי ביטוי בכתב ולא לידי הצעת שיטה אחרת לפתרון השאלה המעשית הנדונה כאן. על מקצת טענות שבע”פ משיב כאן בנדויד עצמו.

א. כלפי המחמירים לנקד ”קיבוץ” (-)

מורים רבים שואלים: האמנם קיבוץ ושורק שווים לכל דבר, והתורה הכתובה בספרי הדקדוק פלסתר היא? סוף סוף הורגלנו לראות בתנ”ך סתם קיבוץ לתנועה קטנה, ומדוע נבטל את ההבדל בינו ובין ו ?